

3. Transformácia PFRN

3. Transformovanie PFRN do novej FPRN v závislosti od vyššie spomenutých troch základných aspektov nám na hláskoslovnej rovine pomôžu ilustrovať tieto vybrané hláskoslovné prvky

1 prítomnosť/neprítomnosť **ä** vo vokalickej systéme ako jazykový jav reprezentujúci vo FPRN statické, ustálené, nevyvíjajúce sa prvky, no v PFRN pravdepodobne jav v štádiu zániku,

2 situácia výskytu reflexov za pôv **ort-**, **olt-** v prípadoch s cirkumflexovou intonáciou ako nestabilný prvok v oboch podobách RN a

3 prítomnosť asibilácie ako jedného z najpodstatnejších znakov PFRN, v súčasnom štádiu na ústupe

3.1. Staršie výskumy (porov napr Pastrnek, 1894, Vážný, 1934 a jeho dotazníkový materiál, Atlas slovenského jazyka I, 1968 a pod) uvádzajú prítomnosť **a** vo vokalickej systéme rajeckého nárečia

Pastrnek na základe údajov svojich informátorov (Šujanský, Černiansky) zhodnotil fungovanie **ä** a uviedol rozsah používania jeho výslovnosti v Trenčianskej stolici podľa neho sa **a** vyslovuje v Stránskom, v Rajci a v celej hornej časti stolice, od V Bytče až k Fačkovu (z vtedajšieho hľadiska pravdepodobne mierne nepresné, z hľadiska dnešného už neplatné zhodnotenie)

V Atlase slovenského jazyka I (1968, komentáre s 66, mapy s 84–89) sú zaznamenané podoby *maso*, *pac* s poznámkou, že túto formu používa len staršia generácia, mladšia generácia používa podoby *maso*, *pac*. Ďalšie podoby s **ä** (*pasť*, *vakš*, *pac*, *vac*, *žrieba* a pod) využívajú v obciach na juh od Rajca, v Rajci sú zaznamenané podoby s **a** (*pasc*, *vakš*, *pac*, *vac/viac*, *žrieba*)

V našich terénnych výskumoch sme výslovnosť **a** v Rajci nezaznamenali. Jej pozostatky sme zachytili v niekoľkých prípadoch u najstaršej generácie na juhu Rajeckej doliny (RD) *zarábalo*, *d'evad'esiak*, *vac*, *vačšinu* a pod, no častejšie sa už i tu, ako ukazujú záznamy, vyskytujú podoby s inými reflexami *masiar*, *spátiki*, *ziať*, *vác*, *zakeľ*, *prviek* a pod

Zaujímavými sú odpovede účastníkov sociolingvistickej ankety (SLA, bližšie o ankete pozri napr Smatana, 1992), ktorých kladné odpovede na výskyt **a** signalizujú fixáciu informátorov na písanú (spisovnú) podobu s prehnane zodpovednou snahou dodržať pravidlá spisovnosti. Samozrejme, že takýto prístup potom neodráža reálny stav. Je možné, že podobne postupovali aj informátori starších výskumných nárečových projektov. Tak mohlo potom dôjsť (postavené samozrejme hypoteticky) ku nežiaducej interpretácii skúmaných javov

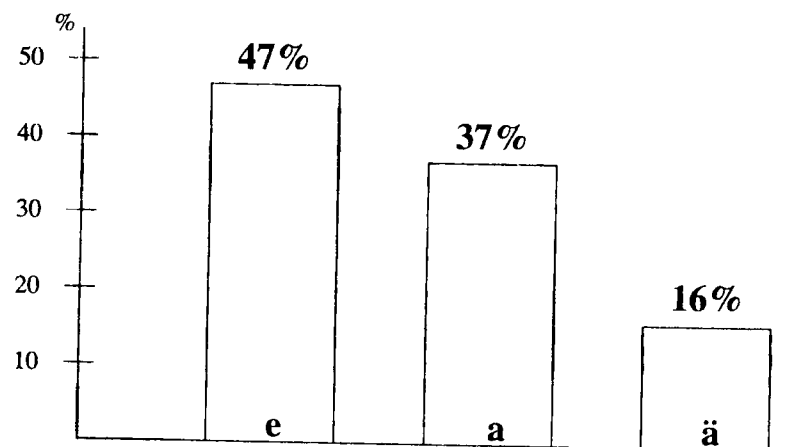
V SLA sme zaznamenali nasledujúce výsledky

a) *hovadzí* (18 %), *hovadzí* (39 %), *hovedzí* (42,5 %), *hovedzí* i *hovadzí* (0,5 %),

b) *pat* (28,5 %), *pet* (52 %), *pac* (16,5 %), *pat/pac* i *peť* (3 %),
c) *maso* (18 %), *maso* (44 %), *mezo* (36 %), *meso* i *maso* (1 %),
d) *pamat* (26 %), *peňiat* i *pamac* (21 %), *pamet* i *pamec* (51,5 %),
pomac (1 %), *pamac* i *pameť* (0,5 %)

V našich overovacích výskumoch sme sa presvedčili, že v prípadoch s **ä** ide v skutočnosti (v prevažnej väčšine prípadov) o *e*-ovú výslovnosť

Graf ukazuje priemerný percentuálny výskyt vyživania **a** oproti podobám s inými reflexami:

Reflex **ä** zanikol u strednej a mladšej generácie na celom území RD. Sporadicky ho možno zaznamenať najmä u staršej generácie v niektorých obciach na juhu RD, častejšie sa však aj tu vyskytujú len fragmenty *a*-ovej výslovnosti. Jej výsledkom je prednejšia a vyššia samohláska než *a*, *á*, pričom otvorenie úst je iba o niečo menšie ako pri *a*. Ako ukazuje graf, komplikovanejšiu výslovnosť úplne vytláčajú jednoduchšie varianty **a** (viac reprezentujúci PFRN, ku ktorému inklinujú zástupcovia staršej generácie, rajeckí rodáci, zo strednej generácie pracujúci v poľnohospodárstve a priemysle, tiež tí, ktorí trvale žijú so staršími v jednej domácnosti, ich deti, a deti prichádzajúce do mestských škôl z okolitých obcí) a k spisovnosti inklinujúci vokál **e** (typický pre predstaviteľov vzdelaneckej sociálnej vrstvy, pre mladšiu generáciu, najmä tých, ktorí na istý čas stratili s nárečím kontakt a pod)

3.2. Typické stredoslovenské reflexy **rat-**, **lat-** za pôvodné **ort-**, **olt-** v prípadoch s cirkumflexovou intonáciou nachádzame južne od Rajca, napr. *rakita*, *ražďie/ražďie*, *ražeň*, *Rastoki/Rústoki* (názov oráčin záp od Čičmi-